

Orbán Balázs megfektetésére utaljunk: honnan is van a *csángó* név. A Székelyföldet ilyen vagy olyan okból elhagyott, Moldvába, majd vissza és különösen a Gyimesekben megtelepült, valóban rendkívüli sorsú törzs régóta foglalkoztatja az író. Előző könyvében (*Magunk keresése*) többnyire a moldvaiakat látogatta s mutatta be, most nyomukba szegődött Románia más tájaira, s hírt hoz róluk Déváról, a Zsil völgyéből, a Duna partjáról, Brassóból s persze Gyimesből. A páratlanul pontos, jó riportok nyomán úgyszólván személyes ismerősünké lesz a Piatra Neamț-i bányász, a középloki festő-tanár, ma is vándorló csángó ácsok, s a nemrég elhunyt szabófalvi költő, Lakatos Demeter is. Beke úgy jellemzi a különös embert, aki hétéves kora óta ír verseket, hogy riporteri mesterfogásait tanítani kellene az újságíró-iskolán. Mértéktartó pedig, s takarékosan beszélteti hősét, akit „Zsida úr” (Dsida Jenő) figyelmeztetett jó negyven esztendeje: ne utánozzon másokat, olyan verseket írjon, amilyeneket mások nem tudnak, nem tudhatnak rajta kívül. S Lakatos bácsi ilyeneket írt. Ahogyan „szültült” (furulyázott), ugyanúgy eredt ceruzája hegyén a vers: tisztán, természetesen beszélt egy sajátos költői nyelvet. Csak néhány sort ezúttal: „Itt születtem, hul a Szeret / Szompolyog / Szülőföldje mindenkinek / Szent dolog.”

Ismét el kell mondanunk: Beke nem egyszerűen jó riporter. Író, a legelhivatottabbak közül, de legkézreeseőbb műfaja a valódi irodalmi riport. Soha nem elégszik meg azzal, amit egy-két látogatás után a helyszíntől és „alanyaitól” kaphat. Nem is riportalanyok az ő emberei: hősök, amiként anniak nevezzük a novella vagy a regény szereplőit. Bekét éppen azért nem lehet riporteri föllentésen kapni, mert íróként műveli ezt a már-már rangjavesztett műfajt. Jó író tud csak lelket lehelni bele, mint Beke György teszi a szigorú József Attila-i parancs szerint: „*az igazat mondd, ne csak a valódit.*” Erről a szándékról vall a szerző a Huszár Sándornak adott interjúban, a műfaj lehetőségeiről beszélve. A kérdező író társ pontosan jellemzi Bekét: „Az olyan írásokat szeretem, amelyek a romániai magyarok helyét keresik ebben az országban... s ebben az értelemben a te munkásságod példaadó.” Igaza van Huszár Sándornak: Beke a történelmi együttélés óriási történelmi-művelődéstörténeti ismeretével fölverte, a különböző nyelvű és kultúrájú népek közelítésének őszinte szándékával indul mindig riportra, s ül íróasztalhoz. Riportkönyvei mellett bizonyosság erre a *Tolmács nélkül* interjúsorozata. Könyvnyi bizonyíték, hogy a testvériség elképzelhetetlen egymás alapos megismerése nélkül. S a tanulsága: „az együttélés kérdésében a legbecsületesebbek, az emberi és irodalmi értékek mindig találkoztak.”

A műfajt azzal újítja meg Beke, hogy nem újít látványosan. Tudósít, de ábrázol is. Értelemre és csak tisztá, szent érzelmekre apellál.

Két vallomás: az egyik az író hőséé, Tankó Imréé, a másik magáé Beke Györgyé. Az öreg forradalmár így szól Gyimesben: „A havasokban a patakok és a szakadékok között keskenyek az ösvények. Nehezebb járnunk rajtuk. De akit ösvények közé szült a sorsa, annak az ösvényen kell járnia, nem szaladhat semerre.” S az író otthon, a Feketeügy partján: „... a hűség egy életre kötelez. Nem a hivalkodó hűség, hanem a felelős emberek szép, egyszerű kötése.” (*Eminescu, Bukarest, 1974.*)

ANNUS JÓZSEF

Gárdonyi Géza: Titkosnapló

Kutatók és irodalomtörténeti ínyencségekre kíváncsi, jól értesült olvasók fantáziáját régóta foglalkoztatta a kérdés: mit tartalmazhat Gárdonyi Géza titkos írással készült, nagy mennyiségű följegyzése. Fölszigázta az érdeklődést az, hogy az író által konstruált jelrendszert sokáig nem sikerült megfejteni. Így különféle föltételezések-

nek nyílt tere. Hiszen sok írói hagyaték, levelezés, napló szolgált már fontos adalékkul egy-egy életrajz megírásához, az életmű értelmezéséhez, nemegyszer „csemegé”-ül a nagyemberek magánéletének intimitásaiban vájkálni szerető dilettánsoknak. Azokat legfőképpen a családi irattárak szekrényei vagy a kegyelet védte csupán addig-ameddig. Ezt viszont a megfeythetetlennek tűnő írás is elzárta a családtagok elől éppúgy, mint az avatottak elől, akik bizonyára nem éltek volna vissza bármilyen személyes intimitásokkal sem. Nem is alaptalanul volt hát föltételezhető, hogy a hozzáférhetőségnek ilyen szándékos megnehezítése — szinte lehetetlenné tétele — különös titkok védelmében történt. (Bár akadtak, akik Gárdonyi közismert-legendás zárkózottságával vélték megmagyarázhatónak ezt a rejtőzködést.)

Végre sikerült megfeyteni a rafináltan kitervelt titkosírást. Már „lefordítva”, nyomtatásban is olvasható a rejtélyes följegyzéseknek legnagyobb része. A közreadásért minden elismerést megérdemelnek az írás megfeytői (Gilicze Gábor és Gyürk Ottó) és a kötet szerkesztője-kommentálója (Z. Szalai Sándor). Főlöszleges találgatások, legendák teherételétől szabadították meg a Gárdonyi-életmű értelmezőit, és elejét vették a szenzációra éhes dilettánsok annyira várt ünnepeinek.

A kötetben közölt anyag mindenekelőtt Gárdonyi írói gondjairól vall, az alkotás apróbb-nagyobb műhelyfogásain töprengő embert tárja föl az olvasó előtt. Ezzel egyúttal az olvasót meditálásra kényszeríti: elkésett revelációk gyűjteményének, vagy jelentős pályafordulatra való készülődés dokumentumának tekintse-e a titkosnaplót. Nem zárva ki Z. Szalai Sándor álláspontját — aki utószavában a második értelmezéslehetőséget követi —, kísért az elsőnek említett gondolat is. A pszichológus beállítottaságú olvasó bizonyára hajlana arra a véleményre, hogy az idősödő, életműve javán szinte már túljutott Gárdonyi túlzott aprólékossággal, skrupulózus módon forgolódott az írói alkotás problémái körül. Görccsösen vissza-visszatért egy-egy kérdéshez (műfajok természete, poétikai, stilisztikai alapfogalmak, szóhasználat stb.). Rendszerezni is meg-megkísérelt egyes fogalmi köröket — valójában sikertelenül. És megállapításainak többsége nem jut túl iskolás közhelyeken. Csak ritkán csillan föl közöttük valami frappáns „találat”, rendszerint ott, ahol az önmagát körbejáró töprengésen áttör az írói ihlet. A kései rádöbbenések példája: „Csak 8-án (1916. jan.) találtam rá, hogy az emberi lelki-festésben az extázisok a legfontosabbak.” Vagy: „Gondoltam már, hogy nekem olvasnom kell Emersont, mert hiszen lelki rokonaim között ő áll hozzám legközelebb.” — Nem szégyen, hogy valaki egy nagyapja korabeli, homályos látóhatárú esszéista-filozófust ennyire tisztel és lelki rokonának vall, de jellemző. És jellemző az is, hogy egyedülálló kincsnek tekintti önmaga számára Mantegazzát. Maga Gárdonyi vallja: „Tehát ötvenhárom éves korban kell megtudnom, amit már tizenhét éves korban tudhattam volna, s mi más akkor az irodalmi pályám!” Valóban más lehetett volna, hiszen — így vallja — ekkoriban értette meg csak Taine-t is, akinek a tanain nőtt föl kortársainak nagyobb része, köztük barátja, Bródy Sándor, Ambrus Zoltán és sokan mások. Mindezek a „Napló” című fejezetből való, resignált önvallomások, meghatóan emberiek. A kötet egyik fejezete azonban már címében is valami nagyon fontosat ígér: „Mesterkönyv”. Sajnos, itt is egymást éri a közhely. („A szépirodalmi művek a kultúra virágai.” Stb.) Az „Irodalmi érték” címszó alatt Szabolcska Mihály *Grand-Caféja* együtt szerepel Poe *Hollójával*, a *Szózat*tal — ugyanis mindegyik „mély érzéseket” hordoz... E mesterkönyv szerint „a kisnovella egy ellentétis, a nagynovella sok”...

Igazán megkapóak viszont a hónapokról szóló ötletszerű följegyzések, mert a virágok nyílásáról, a természet változásairól írottak szinte akaratlanul is prózai költeményekké állnak össze: „A pókok soványan bújnak elő, s mint a beteg ember, sütkéreznek a napon. / Március ötödike tájt megjelent az első gyík a kőfalon. / Veréb március végén kezd fészekrakást. / Ahogy viszi a pelyhet a szájában. / Csirke. / Mihelyt a föld fagya felenged, előbúvik a pók s varangy. / Előbb a vadászok, mint a vad.” Stb.

A följegyzések többsége azonban szellemi kifáradásról, írói elbizonytalanodásról látszik vallani, illetve arról az erőfeszítésről, amely mindennek a kompenzálása.

Persze az is lehet, hogy valójában régi fölismerések, meggyőződések újrafölbukknásával és újrafogalmazásával van dolgunk. Akkor viszont miért ez a titkolózás? Szerintünk a följegyzések idején született művek nem igazolják Z. Szalai Sándornak azt a föltevését, hogy ezek a „műhelytöprengések” új írói módszer kimunkálásának bizonyítékai, s hogy ez látszik is például a *Szunyoghy miatyánkja* című regényen stb. A *Szunyoghy miatyánkja*, vagy az *Ida regénye* nem jelzi az állítólag már készülődő megújulást. Érdekes lélekrajzi és szerkesztési kísérletek, de korántsem újak; halványak, erőtlenek, sőt — a titkosnapló írójának mániákus körbenjárásával összehangzón — akartak, mesterkélték.

Végül is — ismételjük — a följegyzések megfejtése és közzététele Gárdonyi alkotói személyiségének megítélésében nagyon fontos támpont, különösen az 1910—1922 közé eső pályaszakasz vonatkozásában. (*Szépirodalmi*, 1974.)

NACSAĐY JÓZSEF

Szlovákiai magyar irodalomtudomány: eredmények és föladatak

(Universitas Comeniana. Philologica. Zborník Filozofickej Fakulty. Ročník XXV.
Popély Gyula: A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság.)

Hogy mérleget készítsen valaki egy nemzetiség irodalomkutatói törekvéseiről, teljesítményéről, ahhoz mindenekelőtt az ítéletalkotás kritériumait kell tisztáznia. Olyan elméleti kérdésekre kellene ismernie a választ, melyekben a magyar nyelvű tudományosság jószerével a problémafölvetés szintjén sem jutott túl. Ez a kérdés-kör: az irodalom nemzetiségi jellegével összefüggő problémák halmaza, az nevezetesen, hogy mit tekintünk nemzetiségi irodalomnak, hogy milyen (irodalmi és irodalmon kívüli) föltételek megvalósulása esetén jön létre ez a sajátos alakulat, hogy milyen viszonyban van a nemzetiségi irodalom a vele azonos nyelvű, illetőleg a más nyelvű nemzeti irodalmakkal. Publicisztikai viták, deklaratív kijelentések, irodalmon kívüli forrásokból táplálkozó elfogultságok gyakran nem a tudományos igényű vizsgálat útját egyengették, javukra kell írni mégis a problémák tudatosításában játszott szerepüket. Elengedhetetlenül szükséges azonban a továbblépés, a nemzetiségi irodalom sajátosságainak föltárása.

Kritikánkban a közelmúltban megjelent két kötet (a pozsonyi egyetem Bölcsészettudományi Karán működő Magyar Tanszék jubileumi ülészakának anyaga — Pozsony, 1974; Popély Gyula tanulmánya — Pozsony, 1973) alapján foglaljuk össze észrevételeinket a szlovákiai magyar irodalomtudomány újabb fejlődéséről. A bevezetőben jelzett problémák az értékelés nehézségére utalnak, az elvi alapok hiányára. Félreértéseket eredményezhet a „mérce” kiválasztása is. Hiszen a *nemzetiségi irodalomtudomány* kifejezésben a *nemzetiségi* jelző nem a tudományos vizsgálódások, a kutatási eredmények minőségére, megközelítési szempontjaira utal, hanem a tudomány művelésének körülményeire. Továbbá: nemcsak a nemzetiségi irodalom történeti, elméleti, kritikai vizsgálatáról van szó, hanem a csehszlovákiai magyar irodalmárok tudományos tevékenységéről.

Az eredmények megítélésekor elsősorban a végzett munka színvonalát kell szem előtt tartanunk, hiszen a tudomány legújabb vívmányainak fölhasználása, modern módszertani eljárások ismerete, a módszerek alkalmazása egyaránt követelmény nemzeti és nemzetiségi körülmények között. Ha azonban az irodalomkutatói tevékenység szervezeti föltételeit vagy a nemzetiségi irodalomtudománnyal szemben